

Lapin liitto

mervi.nikander@lapinliitto.fi

PL 8056

96101 Rovaniemi

Viite: Laki alueiden kehittämisestä ja rakennerahastotoiminnan hallinnoinnista, § 32

**Asia: SAAMELAISKULTTUURIOSIO LAPIN MAAKUNTAOHJELMASSA 2018 – 2021
(Lappi-sopimus)**

1. Johdanto

Alueiden kehittämisestä ja rakennerahastotoiminnan hallinnoinnista annetun lain (7/2014) § 32 mukaan maakunnan liitto laatii maakuntasuunnitelmaan perustuvan määräaikaisen maakuntaohjelman. Se sisältää maakunnan mahdollisuuksiin ja tarpeisiin, kulttuuriin ja muihin erityispiirteisiin perustuvat kehittämisen tavoitteet, kuvauksen maakunnan kehittämisen kannalta keskeisistä hankkeista ja muista olennaisista toimenpiteistä, laadittavista yhteistyösopimuksista tavoitteiden saavuttamiseksi ja tarvittaessa määrittelyn alueen kuntien yhteistyöalueista sekä suunnitelman ohjelman rahoittamiseksi. Lapin maakunnassa saamelaiskulttuuria koskevan osan valmistelelee Saamelaiskäräjät. Saamelaiskäräjät on pitänyt esityksensä hyvin tiiviinä ja se on otettava tässä laajuudessa maakuntaohjelmaan.

Saamelaiskäräjät joutuu valitettavasti toteamaan että saamelaisosion toimeenpano on ollut puutteellista aikaisempien maakuntaohjelmien sekä viimeisimmän maakuntaohjelman 2014-2017 osalta. Saamelaiskäräjät pitää tätä hyvin valitettavana. Lainsäädännössä maakuntaohjelmaan säädetty saamelaiskulttuuriosio on aluekehitysviranomaisia velvoittava ja osiota on toimeenpantava asianmukaisesti Lapin liiton aluekehitystyössä ja viranomaisten on edistettävä rahoituksen saamista saamelaiskulttuuriosion kärkihankkeille. Saamelaisosion toteutumista on myös seurattava säännöllisesti yhteistyössä saamelaiskäräjien kanssa. Saamelaiskäräjät edellyttää, että varsinaisessa Lappi-sopimuksessa sitoudutaan saamelaiskulttuuriosion toimeenpanoon ja tästä on otettava maininta sopimustekstiin.

Aikataulujen johdosta Saamelaiskäräjät ei ole pystynyt arvioimaan kaikkien esityksien kustannusvaikutuksia ja rahoitusmahdollisuuksia, ja pyytää, että saamelaiskulttuuriosioita voisi täydentää myöhemmin. Saamelaiskäräjät kiinnittää huomioita myös siihen, että Lapin maakuntaohjelman vaikutustenarvioinnissa on käsiteltävä maakuntaohjelman vaikutuksia saamelaiskulttuurille. Vaikka Lapin maakuntaohjelmassa on erillinen saamelaiskulttuuriosio, on välttämätöntä että saamelaiskulttuuri huomioidaan myös Lapin maakuntaohjelman muissa osioissa selkein tavoittein tai viittaamalla saamelaiskulttuuriosioon, jotta voidaan varmistaa eri tahojen sitoutuminen saamelaiskulttuuriosion toimeenpanoon.

2. Saamelaiskulttuuriosion 2014-2017 arviointikyselyn tulokset

Saamelaiskäräjät toteutti webropol-kyselyn saamelaisten kotiseutualueella toimiville viranomaisille, saamelaisorganisaatioille, saamelaisjärjestöille ja saamelaisväestölle. Kyselyn avasi 114 toimijaa vastaamatta kyselyyn. Kyselyyn vastasi 5 henkilöä, joista kukaan ei ollut osallistunut ohjelman toimeenpanoon. Saatujen vastausten perusteella koettiin, että ohjelmassa olisi pitänyt asettaa tavoitteeksi nuorten ja työikäisten ihmisten paluumuutto saamelaisalueelle, jota varten tulisi toteuttaa konkreettisia aluepoliittisia toimenpiteitä mm. palveluissa, työllistymisessä, palkkapolitiikassa. Nuorten osalta olisi tärkeää saamelaisyhteisön ja saamelaisidentiteetin vahvistamiseen tähtäävät toimenpiteet. Saamelaiselinkeinojen, erityisesti poronhoidon osalta, puuttuivat vahvat tukitoimet mm. porojen paimennustuki, joka tukisi nimenomaan nuoria poronhoitajia. Maakuntaohjelman ei koettu edistäneen saamelaisten oikeuksien toteutumista. Saamelaiskäräjät nähtiin jo lakisääteisten tehtäviensä vuoksi sitoutuneen edistämään saamelaisten oikeuksia. Muiden toimijoiden osalta edistäminen nähtiin hyvin minimaalisena (esimerkkeinä mainittiin mm. Metsähallitus, kunnat).

Perinteisten elinkeinojen harjoittamisedellytysten osalta todettiin, ettei poronhoidon harjoittamisedellytyksiä ole eri alueilla turvattu vaan laidunalueista joudutaan käymään jatkuvaa kiistaa eri maankäyttäjää vastaan. Poronhoitajat eivät saa riittävästi tukea elinkeinossaan miltään taholta. Maakuntaohjelmaan tulisi avata laajemmin saamelaisten oma näkemys perinteisistä elinkeinoista ja niiden tulevaisuudesta.

Saamelaisten kielelliset oikeudet nähtiin olevan täysin toteutumatta. Haasteena mainittiin resurssien puute ja henkilöstön kielitaidottomuus sekä tahtotilan puute. Kehittämissuhteet tilanteen parantamiseksi ohitetaan rahoituksen vähyyteen vedoten. Toivottiin aitoa tahtotilaa, jossa asioita tehtäisiin vaikkapa edes pienin askelin. Saamelaisalueen kouluissa tulisi tuoda esille saamelaisten historiaa ja kulttuurisia erityispiirteitä. Tiedon jakaminen on yksittäisten aktiivisten ja asiaan perehtyneiden opettajien varassa.

Kehittämissuhteuksena uuden maakuntaohjelman laatimiseksi esitettiin, että jokaisen asiakokonaisuuden sisällä olisi myös saamelaisia koskevat kehittämistoimenpiteet, jotta eri toimijat sitoutuisivat paremmin ohjelman toimeenpanoon. Ei laadittaisi enää erillistä saamelaisosiota. Toimeenpanosuunnitelmassa pitäisi turvata mm. järjestöille mahdollisuus rahoituksen saamiseen. Saamelaiskulttuurihankkeisiin pitäisi myöntää täysimääräinen rahoitus ilman omarahoitussuosia. Myös maksatusjärjestelmää tulisi kehittää.

3. Saamelaiskulttuuriosion visio 2040

Saamelaiset ovat yksi kansa neljän valtion alueella ja saamelaisten yhteisöllisyys on vahva. Saamelaiskulttuurin arvostus on lisääntynyt ja Suomi on täyttänyt kansainväliset velvoitteensa Suomen ja Euroopan Unionin ainoaa alkuperäiskansaa kohtaan. Saamelaiset elävät elinvoimaisessa, yhdenvertaisessa, saamelaiskulttuuria ja ympäristöä kunnioittavassa elinympäristössä. Saamelaisten poismuutto pois saamelaisten kotiseutualueelta on kääntynyt muuttovoitoksi. Saamelaisten perinteiset elinkeinot, poronhoito, kalastus, metsästys, keräily ja käsityö ovat elinvoimaisia ja kannattavia ja niitä harjoitetaan perinteisten kulttuuristen tapojen mukaisesti. Perinteisten elinkeinojen liitännäiselinkeinot kuten kulttuurisesti ja eettisesti kestävä matkailu tukevat perinteisten elinkeinojen kannattavuutta. Perinteinen tieto on elinvoimainen siirtyen luontevasti sukupolvelta toiselle. Saamalainen kulttuurielämä on rikas ja monipuolinen. Saamen kielen luonnolliset kielenkäyttöympäristöt ovat elinvoimaisia, saamen kielet eivät ole erittäin uhanalaisia. Saamenkielinen opetus toteutuu tasa-arvoisena ja saamelaiskulttuurin mukaisena koko koulutuspolun ja ylioppilastutkinnon voi suorittaa inarin-,

koltan ja pohjoissaameksi. Sosiaali- ja terveyspalvelut ovat saamenkielisiä ja saamelaiskulttuurinmukaisia. Palveluiden järjestämisessä tehdään luontevaa yhteistyötä yli valtakuntien rajojen. Saamelaiset perinteiset elinkeinot tukevat luonnon monimuotoisuutta.

4. Saamelaiskulttuurisopimus

Saamelaiskulttuurisopimuksen teoilla sitoudumme,

- kunnioittamaan saamelaisten asemaa alkuperäiskansana, edistämään yhdenvertaisuutta ja suvaitsevaisuutta sekä antamaan oikea tietoa saamelaisista kunnioittaen saamelaista kulttuuri-itsehallintoa ja saamelaisten asemaa;
- siihen, että saamelaiskulttuuria, saamen kieliä ja perinteisiä elinkeinoja tuetaan viranomaistoiminnassa ja niitä pidetään rikkautena ja arvona;
- siihen, että saamelaisten kotiseutualueen elinvoimaisuus ja palvelurakenne turvataan;
- siihen, että saamelaiskulttuuria ei hyväksikäytetä matkailussa saamelaiskulttuuria loukkaavalla tavalla; sekä
- saamelaisten kotiseutualueen kehittämiseen kestävän kehityksen mukaisesti;
- lisäämään tietoa saamelaisista ja saamelaiskulttuurista omana kulttuurinaan.

4. Saamelaiskulttuuriosion kehittämisen painopisteet ja toimenpiteet

4.1. Arktinen talous

Ilmastonmuutos, luonnon monimuotoisuuden köyhtyminen, kulttuurin harjoittamisedellytyksien heikkeneminen, sekä luonnonresurssien laajamittaisen hyödyntämisen kiihtyminen arktisella alueella uhkaavat saamelaisten ja saamelaiskulttuurin tulevaisuutta. Saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteutumattomuus sekä perinteisten elinkeinojen harjoittamisedellytysten jatkuva heikkeneminen muun maankäytön lisääntymisen myötä ovat jo johtaneet saamelaisten merkittävään eriarvoistumiseen esimerkiksi terveyden suhteen. Suomen saamelaismiesten itsemurhariski sekä uhka joutua väkivallan kohteeksi verrattuna valtaväestön miehiin on hälyttävällä tasolla - itsemurhariski on yli kaksinkertainen. Lisäksi esimerkiksi Ruotsissa lähes puolet keski-ikäisistä poronhoitajamiehistä kärsii ahdistus- ja masennusoireista, joiden taustalla on katsottu olevan erityisesti poronhoitoon kohdistuva suuri paine ympäröivän yhteiskunnan taholta (mm. petovahingot sekä laitumiin vaikuttavat metsätalous-, tuuli- ja vesivoimahankkeet, matkailuelinkeino sekä yhteiskunnan infrastruktuuri kuten tiet ja rautatiet). Esimerkiksi Jäämerenrata heikentää tai pahimmillaan estää saamelaisia harjoittamasta kulttuuriaan ja elinkeinojaan ja siten vahvistaa entisestään saamelaisten kulttuurisocioekonomisten olojen heikkenemistä ja eriarvoistumista suhteessa valtaväestöön. Jotta saamelaisten ja valtaväestön välinen eriarvoistumiskehitys voidaan katkaista, tulee saamelaisten kulttuurin ja elinkeinojen harjoittamisedellytykset ja elinvoimaisuus turvata kokonaisvaltaisesti ja pitkäjänteisesti erikoistukitoimenpiteiden avulla.

Arktisen alueen hyödyntäminen tulee perustua ekologisen, sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyysperiaatteelle, joka edellyttää saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien turvaamista aluekehittämisessä ja maankäytössä. Elinvoimainen arktinen alue edellyttää myös sitä, että sen asukkaat ovat terveitä ja voivat hyvin, mikä edellyttää elinvoimaista saamelaiskulttuuria. Aluekehittämisen tuleekin perustua alueen omiin tarpeisiin alueen oman kantokyvyn ehdoilla, ja ensisijaisesti on turvattava kulttuurin ja sen eri ilmenemismuotojen säilyvyys tuleville sukupolville. Saamelaiskulttuurin tuotteistaminen ja esittäminen tulisi perustua vahvaan yhteyteen ja vastuuseen sitä saamelaisyhteisöä kohtaan, jonka kulttuuria ja/tai perinteisesti asuttamia alueita/nautinta-alueita matkailutuotteessa käytetään ja/tai

esitetään. Aitousen perustuva ja eettisesti vastuullinen, saamelaisten lähtökohdista toteutettu saamelaismatkailun tuotteistaminen ja esittäminen tulee siten olla sosiaalisesti, kulttuurisesti ja ekologisesti kestävä sekä paikallisen sosiaalisen, kulttuurisen ja ekologisen kantokyvyn huomioivaa.

Jotta saamelaisista annettava kuva matkailussa saataisiin lähenemään todellisuutta ja saamelaisten arvomaailmaa, ja jotta se kohtaisi sosiaalisen, kulttuurisen ja ekologisen kestävyyskriteerit sekä pysyisi paikallisti sosiaalisen, kulttuurisen ja ekologisen kantokyvyn rajoissa tulisi saamelaisuutta hyödyntävä matkailu¹ minimoida.

Tavoitteet

- Maankäytön suunnittelussa ja aluekehittämisessä turvataan saamelaisten alkuperäiskansaoikeudet sekä edistetään saamelaiskulttuurin ja elinkeinojen elinvoimaisuutta.
- Saamelaisuutta hyödyntävä matkailu on ekologisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä, ja siten eettisesti vastuullista.

Toimenpiteet ja kärkihankkeet

- Akwé: Kon –ohjeita toimeenpano saamelaisten kotiseutualueen maankäytön suunnittelussa.
- Tuetaan ja luodaan edellytyksiä saamelaiskulttuurin mukaiseen perinteisten elinkeinojen ammatilliseen opetukseen ja tuetaan erityisesti oppisopimuskoulutuksen kehittämistä.
- Käynnistetään esiselvityshanke elinkeinojen toimintaedellytysten turvaamisen edistämiseksi ja elinkeinorahaston perustamiseksi.
- Saamelaisten kalastusoikeuksien turvaaminen.
- Lisätään ja tuetaan saamelaisten omaa osallistumista matkailuelinkeinon harjoittamiseen joko pää-, yhdistelmä tai sivuelinkeinona, jotta saamelaisuuteen perustuvien matkailupalveluiden kasvavaan kysyntään voidaan vastata kulttuurin sisältä.
- Priorsoidaan poromatkailu matkailumarkkinoinnissa ja matkailuun liittyvässä maankäytössä vierasperäisen ja toisesta kulttuurista lainatun perinteen, koiravaljakkomatkailun sijasta
- Annetaan saamelaisille ja saamelaiskulttuurille aktiivinen, oman arvomaailmansa mukainen rooli matkailussa poistamalla saamelaisten ja saamelaiskulttuurin käyttö passiivisena rekvisiittana, paikallisvärinä sekä eksoottisena ja primitiivisenä objektina.
- Saamelaismatkailun eettisten ohjeiden käyttöönotto.

Vastuutahot ja rahoitus

Opetus- ja kulttuuriministeriö, maa- ja metsätalousministeriö, oikeusministeriö, ELY-keskus, Lapin liitto, saamelaisten kotiseutualueen kunnat, Saamelaiskäräjät, Saamelaisalueen koulutuskeskus.

4.2. Hyvinvointi

Pitkät etäisyydet, harva asutus ja pieni väestömäärä asettavat haasteen yhdenvertaisten hyvinvointipalvelujen turvaamiselle saamelaisten kotiseutualueella. Nykyisin resurssein ei pystytä turvaamaan saamelaisille riittäviä peruspalveluja omalla äidinkielellä. Erityisesti tarvitaan lisää saamenkielisiä mielenterveys-, päihde- ja kuntoutuspalveluita, terveydenhoito- ja yleislääkäripalveluja sekä koti- ja hoiva- ja muistisairaiden palveluita.

¹ Saamelaismatkailu ymmärretään tässä yhteydessä matkailuna, jossa saamelaiskulttuurin voimavaroja hyödyntäen tuotetaan matkailupalveluja ja tarjotaan niitä liiketoiminnallisin perustein. Se voi olla **saamelaisuuteen perustuvaa matkailua**, jossa saamelaisyhteisön sisältä tulevat toimivat matkailuelinkeinon harjoittajat, tai **saamelaisuutta hyödyntävää matkailua**, jossa saamelaisyhteisön ulkopuolelta tulevat matkailuelinkeinon harjoittajat ja muut matkailutoimijat hyödyntävät saamelaiskulttuuriin¹ liittyviä ja/tai viittaavia elementtejä matkailupalveluissa ilman varsinaista yhteyttä saamelaisyhteisöön.

Koulutus luo perustan saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön osaamiselle ja riittävyydelle sekä saamenkielisten palvelujen laadulle ja vaikuttavuudelle. Saamenkielisen henkilöstön saatavuuteen on panostettava lisäämällä saamenkielisen väestön kouluttautumismahdollisuuksia saamelaisten kotiseutualueella sekä järjestämällä aktiivisesti eritasoista kieli- ja kulttuurikoulutusta.

Saamelaisten hyvinvointiin ja terveyteen vaikuttavat merkittävästi saamelaisväestön yhteiskunnallinen ja poliittinen tilanne. Saamelaisväestöä koskeva yhteiskunnallinen tilanne vaikuttaa suoraan erityisesti saamelaisiin työyhteisöihin sekä perinteisistä elinkeinoista elantonsa saaviin yhteisöihin. Yhteiskunnallisesta tilanteesta ja koetusta häirinnästä, tai sen pelosta, johtuen asioiden ja ongelmien esiin nostaminen koetaan jopa mahdottomana. Saamelaisväestön psyykkisen hyvinvoinnin ja terveyden tueksi ei ole tarjolla tarpeenmukaisia palveluita. Julkinen valta ei ole kiinnittänyt lain vaatimalla tavalla huomiota saamelaisen terveyden edistämiseen. Saamelaisten hyvinvointivajeet eivät ole päättäjien tiedossa, jolloin saamelaisten hyvinvointia parantavat toimet eivät priorisoidu kehittämiskohteiksi.

Tavoitteet

- Sote-uudistuksessa turvataan saamenkielisten ja saamelaiskulttuurinmukaisten palvelujen saatavuus ja kehittäminen saamelaisten kotiseutualueella.
- Saamenkielisen palvelutuotannon, palveluiden kehittämisen ja koulutuksen rajayhteistyön esteiden kaikinainen poistaminen.
- Sosiaali- ja terveyspalveluissa kehitetään innovatiivisia ratkaisumalleja, huomioiden raja-alueyhteistyö, pyrkimällä kokonaisvaltaisiin, asiakaslähtöisiin palvelumalleihin, jotka tukevat ja ylläpitävät saamen kielten ja saamelaiskulttuurin ylläpitämistä, saamelaisten yhteisöllisyyttä ja yhteisöjen elinvoimaisena säilymistä sekä mahdollistavat perinteisen tietämyksen, elintapojen ja arvojen huomioonottamisen ja siirtämisen tuleville sukupolville.
- Saamelaisväestön hyvinvointia ja elinoloja kuvaavien indikaattoreiden kehittäminen ja hyvinvoinnin mittaaminen.

Toimenpiteet ja kärkihankkeet

- Laaditaan suunnitelma positiivisista erityistoimista saamelaisten kielellisten ja kulttuurillisten oikeuksien toteuttamiseksi sosiaali- ja terveydenhuollossa.
- Saamelaisten itsemurhien ehkäisy-suunnitelman toimeenpano.
- Saamenkielisiä sosiaali- ja terveyspalveluja koskevien rajayhteistyösopimusten uudistaminen ja laajentaminen Norjan ja Ruotsin kanssa.
- Etätulkkauspalvelun kehittäminen kaikilla saamen kielillä.
- Saamelaisen hyvinvointiyksikön perustaminen saamelaisten kotiseutualueelle, jonne keskistetään saamelaisten hyvinvoinnin ja ja terveyden edistämisen- ja kehittämistoiminta sekä saamelaisväestöä koskeva palveluohjaus.
- Koulutus- ja rekrytointihanke saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön saatavuuden turvaamiseksi.
- Pilottihanke saamelaisten hyvinvointia, terveyttä ja elinoloja mittaavien indikaattoreiden kehittämiseksi.
- Saamenkielisten digipalvelujen kehittämishanke.
- Saamelaisten asianmukainen huomioiminen Lapin maakunnan ja saamelaisten kotiseutualueen hyvinvointistrategioissa ja -kertomuksissa.

Vastuutahot ja rahoitus

Sosiaali- ja terveysministeriö, valtiovarainministeriö, opetus- ja kulttuuriministeriö, Lapin liitto, saamelaisten kotiseutualueen kunnat, Lapin sairaanhoitopiiri, Saamelaiskäräjät, Poske, Lapin yliopisto, tuleva Lapin maakunta. Saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen turvaamisen ja kehittämisen vuosittainen rahoitustarve saamelaisten kotiseutualueella on vuosittain noin 3 miljoonaa euroa.

4.3.Saamelainen varhaiskasvatus ja saamelaisopetus

Saamen kielen, saamelaisen kulttuurin ja saamenkielinen opetus ovat avainkysymyksiä saamelaisten tulevaisuudelle. Opetuksen edellytyksiä on parannettu peruskouluajan alusta alkaen. 2000-luvun aikana on kuitenkin tapahtunut muutoksia, joiden seurauksena saamelaislasten ja -nuorten mahdollisuudet omaan kieleensä ja kulttuuriinsa kasvamiseen oppivelvollisuuskoulussa ovat heikentyneet. Saamelaisopetuksen saavutettavuus on tuntuvasti heikentynyt.

Lapin maakunnassa opetus on parhaiten turvattu saamelaisten kotiseutualueella, jossa asuu noin 35 % maan saamelaisväestöstä. Kotiseutualueen kunnissa annettava saamelaisopetus on turvattu erityisellä rahoitussäännöksellä opetus- ja kulttuuritoimen rahoituslaissa. Muualla maakunnassa saamelaisopetuksen järjestämistä vaikeuttavat lainsäädännölliset ja rahoituksen puutteet sekä yleinen tietämättömyys.

Maan koko saamelaisväestöstä Lapin maakunnan alueella asuu noin 50 %. Saamelaista varhaiskasvatusta ja saamen kielen opetusta järjestetään kotiseutualueen ulkopuolella vain vähän eikä järjestelmällistä etäyhteyksiä käyttävää opetusta ole mahdollistettu. Kotiseutualueen kunnille on säädetty velvoite saamen kieltä osaavien oppilaiden perusopetuksen järjestämiseksi pääosin saamen kielellä. Kotiseutualueen ulkopuolella sijaitsevilla kunnilla, joita on valtaosa Lapin maakunnan kunnista, ei ole lakisääteistä velvoitetta edes saamen kielen opetuksen järjestämiseen. Lisäksi niiltä puuttuu saamelaisopetuksen järjestämiseen osoitettu kannustava rahoitus. Saamelaisopetuksen järjestämistä vaikeuttaa valtakunnallisesti lisäksi puute kelpoisuuden omaavista kielitaitoisista opettajista ja uusien opetussuunnitelman perusteiden mukaisista oppimateriaaleista.

Saamelaiskäräjät tukee kotiseutualueella annettavaa lakisääteistä saamenkielisten lasten päivähoitoa yhteensä 120.000 vuotuisella valtionavustuksella. Rahoitus on ollut riittämätön eikä sillä ole ollut mahdollista tukea kotiseutualueen ulkopuolella järjestettävää saamenkielistä päivähoitoa. Saamelaiskäräjät on esittänyt, että saamenkielisten päivähoitopalveluiden turvaamiseksi osoitettaisiin vuosittain 700.000 €. Varhaiskasvatustalvelu edellyttää saamenkielisten lasten päivähoiton järjestämistä saamen kielellä koko maassa.

Tavoitteet

- Saamelaislapsilla ja -nuorilla on oikeus saada varhaiskasvatusta ja opetusta omalla kielellään yhdenvertaisesti koko maakunnan alueella.
- Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvilla lapsilla ja -nuorilla on mahdollisuus oppia, kehittää ja säilyttää saamen kieli ja saamelainen identiteetti.
- Saamen kielilypyopetuksen sekä saame-suomi kaksikielisen opetuksen kehittämisellä varmistetaan saamen kielten säilyminen ja kehittyminen varhaiskasvatuksen jälkeen.
- Saamen kielten opetusta annetaan etäyhteyksin koko maakunnassa sinne missä ei ole saatavilla opettajia ja oppilaita on huomattavan vähän.
- Saamelaisten historiaa, kulttuuria ja saamelaisyhteisöä koskevaa opetusta annetaan kaikissa maakunnan kouluissa.

Toimenpiteet ja kärkihankkeet

- Edistetään saamelaisen varhaiskasvatuksen sekä saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen asemaa lainsäädännössä ja rahoituksessa maakunnan yhteisvoimin.
- Edistetään saamenkielisiä opettajia kouluttavan hankkeen aikaansaamista.
- Edistetään saamen kielten etäyhteyksiä käyttävän opetuksen aikaansaamista ja saattamista pysyvälle pohjalle.
- Käynnistetään hanke, joka tuottaa informaatiota ja digitaalista oppimateriaalia saamelaisten historiasta, kulttuurista ja saamelaisyhteisöstä suomen- ja saamenkielistä opetusta varten.
- Käynnistetään hanke, joka mahdollistaa saamenkielisen digiloikan tuottamalla saamenkielisiä digitaalisia oppimisympäristöjä ja oppimateriaaleja.
- Edistetään Tenonlaakson saamelaisen rajakoulun perustamista jatkoksi Utsjoen ja Sirman koulujen pitkään jatkuneelle saamen kieltä vahvistaneelle yhteistyölle.

Vastuutahot ja rahoitus

Opetus- ja kulttuuriministeriö, Opetushallitus, Lapin liitto, kunnat, Saamelaiskäräjät.

4.4. Saamen kieli

Kaikki Suomessa puhuttavat saamen kielet, pohjoissaame, inarinsaame ja koltansaame ovat uhanalaisia kieliä, kieli ei siirry enää luonnollisesti sukupolvelta toiselle. Saamen kieli on osa saamelaiskulttuuria. Saamen kielen turvaaminen edellyttää luonnollisten saamen kielten käyttöympäristöjen säilymistä, uusien kielenkäyttöympäristöjen lisääntymistä, saamen kielten aseman vahvistamista äidinkielenä sekä saamen kielten siirtämistä kielensä menettäneille saamelaisille sekä viranomaisten saamen kielen taidon parantamista. Valtion talousarviossa on erillinen määräraha saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoimintaa varten. Vuonna 2017 määräraha kulttuuri- ja kielipesätoimintaan on yhteensä 900 000 euroa, josta saamelaisten kotiseutualueen ulkopuoliseen toimintaan osoitetaan 200 000 euroa. Kielipesätoiminnan tarve kasvaa koko ajan. Saamelaisten kotiseutualueella toimii tällä hetkellä 8 kulttuuri- ja kielipesää. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella toimivat Sodankylän kirkonkylällä ja Rovaniemellä pohjoissaamenkieliset kulttuuri- ja kielipesät ja lisäksi Oulussa ja Helsingissä.

Sámi Giellagáldu (Saamen Kielikaltio) on yhteispohjoismainen saamen kielten ammatti- ja resurssikeskus, jonka tehtäviin kuuluvat kielenhuolto, kielen kehittäminen, terminologiatyö, normitus, nimistöpalvelu, paikannimistö ja neuvonta saamen kieliä koskevissa kysymyksissä. Keskus toimii 1.8.2015 - 31.5.2018 hankerahoituksella. Keskukseen kuuluu viisi saamen kieltä: etelä-, luulaja-, pohjois-, inari ja koltansaame. Rajat ylittävä kieliyhteistyö on tärkeää, koska saamen kielten puhuma-alueet eivät noudata valtioiden rajoja. Sanaston ja oikeinkirjoitusnormiston puutteet haittaavat oppimateriaalituotantoa ja kielen käyttöä helpottavien tietoteknisten sovellusten, kuten oikolukuohjelmien kehittämistä. Halutessaan neuvoja kielen oikeinkirjoituksesta tai muihin kielen käyttöön liittyvistä asioista voi suomen kielen käyttäjä soittaa Kotimaisten kielten keskuksen. Saamen kielten käyttäjillä tällaista mahdollisuutta ei ole. Sámi Giellagáldun toiminta on saatava pysyväksi, jotta voidaan turvata saamen kielten käyttäjien yhtäläiset mahdollisuudet kielellisten palveluiden saamiseen, kuten suomen kielen käyttäjillä. Lisäksi keskuksen tehtävänä on turvata ja edistää saamen kielten kehitystä.

Utsjoen kunnan kielikeskushankkeen tavoitteena on kehittää Utsjoen kuntaa palveluorganisaationa ja vahvistaa työntekijöiden työhyvinvointia monikielisen ja -kulttuurisen toimintaympäristön

näkökulmasta. Samalla myös parannetaan pitkällä aikavälillä saamenkielisen ja saamelaiskulttuurin mukaisen palvelutuotannon laatua, tuottavuutta sekä määrää.

Tavoitteet

- Saamelaisen alkuperäiskansan kieli ja kulttuuri säilyy elinvoimaisena tulevaisuudessa, kun saamelaisilla on tosiasiallinen mahdollisuus elvyttää, käyttää, kehittää ja siirtää kieltä ja kulttuuria tuleville sukupolville.
- Saamen kielten käyttö ja yhteisön kielellinen tietoisuus vahvistuu, paikalliselle saamen kielityölle luodaan edellytykset.
- Saamelaisten valtakuntien rajat ylittävä kieliyhteistyö vahvistuu ja saatetaan pysyväälle perustalle.
- Pohjoismaiden valtakielten vaikutus saamen kielten käyttöön vähenee ja saamen kielet pysyvät yhtenäisinä eri maissa

Toimenpiteet ja kärkihankkeet

- Saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoiminnan rahoitus turvataan, siten että toiminnan piiriin pääsevät kaikki saamen kielten elvyttämistä tarvitsevat lapset.
- Saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoimintaa kehitetään ja tuetaan kielipesäohjaajilla ja varhaiskasvatusmateriaalin saatavuudella.
- Viranomaiset toteuttavat saamen kielilakia aktiivisesti ja saamenkielisen henkilöstön määrää viranomaisissa lisätään.
- Sámi Giellagáldun toiminta vakinaistetaan.
- Käynnistetään Saamen kieli- ja kulttuurisiida-hanke II.
- Utsjoella aloitetaan saamen kielikeskuksen toiminta vakinaistetaan

Vastuutahot ja rahoitus

Opetus- ja kulttuuriministeriö, saamelaisten kotiseutualueen kunnat, valtiovarainministeriö, oikeusministeriö, Lapin liitto, Saamelaiskäräjät nuorisoneuvostoineen. Saamenkielisten kulttuuri- ja kielipesätoiminnan turvaamisen ja kehittämisen vuosittainen rahoitustarve on noin 2,5 miljoonaa euroa. Valtioneuvoston 3.7.2014 tekemä periaatepäätös saamen kielen elvyttämisen toimenpideohjelmaksi sisältää toimenpiteen saamelaisten kielipesätoiminnan vahvistamiseksi. Valtioneuvoston päätöksen mukaan kielipesätoiminnan laajentuessa valtion talousarviossa kielipesätoiminnan kehittämiseksi osoitettua määrärahaa korotetaan ja ulotetaan myös saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolelle. Toiminnan laajentuessa tavoitteeksi asetetaan määrärahan korottaminen 1,4 miljoonaan euroon. Sámi Giellagáldun pysyvä toiminta Giellagáldu-hankkeen jälkeen edellyttää kieliyhteistyöhön tarkoitettujen resurssien lisäämistä. Vuosittainen rahoitustarve on vuositasolla 370 000 euroa. Utsjoen kunnan kielikeskushanke 375 000 €.

4.5. Saamelaiskulttuuri

Tavoitteet

Vahvistetaan saamelaisten aineetonta - ja aineellista kulttuuriperintöä, se on kehittynyt ja kehittyvä kulttuurin, saamelaisyhteisöjen ja ympäristön vuorovaikutuksessa. Siirretään sukupolvelta toiselle perinteisissä saamelaiselinkeinoissa, käsityössä, taiteessa, saamelaismusiikissa (joiku), luonnossa liikkumisella, yhteisöllisissä Tapahtumissa, tarinoimalla, opettamalla ja osallistumalla yhteisön toimiin. Aineettoman kulttuuriperintöön kuuluu saamen kielen erityinen tietojärjestelmä luonnosta ja elinkeinoista, saamelainen maailmankuva, perinteet ja tieto elinkeinojen ja käsityön harjoittamiseen liittyen, joiku, tanssi ja tarinankerrontaperinne.

Sevettijärven Kolttakulttuurikeskus -hankkeen tarkoituksena on mm. tukea ja edistää kolttasaamelaista kulttuuria ja kolttalaisten elinkeinoja. Keskukseen kerätään kaikki olemassa oleva tieto kolttasaamelaisista, koltansaamen kielestä ja kulttuurista.

Utsjoen kirkon alueella on useita historiallisia kohteita, joista kirkkotuvat muodostavat Utsjoen kirkonkylän vetovoimaisimman käynti- ja matkailukohteen. Kirkkotupien, ja kirkon, ympärillä on useita historiallisia kohteita, joihin ei pääse tutustumaan tällä hetkellä. Näitä ovat mm. uusi hautausmaa, vanha hautausmaa ja siihen liittyvä sakasti, vanha niitty, vanha markkinapaikka (käytössä ainakin 1700-luvulla), pappilan pihapiiri.

Toimenpiteet ja kärkihankkeet

- Valtion budjetissa olevan saamenkielisen taiteen ja kulttuurin edistämiseen ja saamelaisjärjestöjen toimintaan (ns. saamelainen kulttuurimääräraha) tarkoitettujen määrärahojen korottaminen.
- Vahvistetaan yhteistyöverkostoa Norjan- ja Ruotsin Saamelaiskäräjien, Venäjän saamelaisparlamentin, Saamelaisneuvoston, saamelaisalueen kuntien, sekä valtion hallinnon ja muiden toimijoiden ja rajat ylittävien saamelaisorganisaatioiden kanssa (mm. taide- ja kulttuuripoliittiset asiantuntijaelimet).
- Otetaan käyttöön eettiset menettelytapaohjeet, joilla varmistetaan saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien toteutuminen osana kulttuuriperinnön ja perinteisen tiedon suojelua ja kestäväää käyttöä.
- Utsjoen kunnan Ailigaskesuksen, Giellasiidan ja saamelaismusiikki aikuiskoulutuksen saamen kielen- ja kulttuurin hankkeiden tukeminen.
- Utsjoen kirkkotupa yhdistys kulttuuripolkuhankkeen tukeminen.
- Sevettijärven kolttakulttuurikeskuksen perustamisen edistäminen.
- Enontekiön alueen kulttuurihistorialliset kohteet mm. vanhat kirkkopaikat muu mahdollinen toiminta. Edistetään Enontekiölle Duodji -akatemiaa.
- Saamelaiskäräjät jatkaa valmistelua esitykseksi Unescon maailmanperintökohteiksi Suomen saamelaisalueella.

Vastuutahot ja rahoitus

Valtiovarainministeriö, Opetus- ja kulttuuriministeriö, Lapin liitto, saamelaisten kotiseutualueen kunnat, Saamelaiskäräjät. Saamelaiskäräjien kulttuurimääräraha 190 000 €.

4.6. Lasten ja nuorten Sápmi

Saamelaislapset ja -nuoret tarvitsevat erityistä tukea saamelaisidentiteetin vahvistamiseksi, kielen ja kulttuurin säilyttämiseksi. Saamelaislasten ja -nuorten oikeus omakieliseen opetukseen ja kulttuuri-identiteettiä tukevaan ympäristöön toteutuu. Kielen ydinryhmän säilymisen ja onnistuneen kielenelvytyksen kannalta vahvistetaan lasten ja nuorten spontaania kielenkäyttöä saamenkielisen lapsille ja nuorille suunnatun vapaa-aikatoiminnan avulla. Saamelaislapsia ja -nuoria osallistetaan päätöksentekoon.

Tavoitteet

- Luodaan menetelmät, joilla kannustetaan saamelaisnuoria jäämään ja palaamaan kotiseutualueelle.
- Luodaan kannustimet, joita hyödyntäen saamelaisnuorten olisi helpompaa jatkaa perinteisissä elinkeinoissa.
- Vahvistetaan saamelaisnuorten vaikutusmahdollisuuksia.
- Vakiinnutetaan Ofelaš-toiminta Suomessa.
- Tuetaan saamelaisnuoria identiteetin, kielen ja kulttuurin säilyttämisessä.
- Järjestetään nuorille saamenkielistä ja kulttuurinmukaista vapaa-ajan toimintaa koko Suomessa.
- Mahdollistetaan saamenkielinen ja saamelaiseen kulttuuriin perustuva nuorisotyö saamelaisten kotiseutualueen kunnissa.
- Saamelaisen lastenkulttuurikeskuksen toimintaa kehitetään ja sen toiminta ulotetaan myös saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolelle

Toimenpiteet ja kärkihankkeet

- Varhaiskasvatuksen, opetuksen ja vapaa-ajantoiminnan kautta vahvistetaan saamelaislasten ja nuorten identiteettiä kulttuurin ja kielen avulla lisäten hyviä ja turvallisia lapsuus- ja nuoruuskokemuksia.
- Nostetaan esille nuorten haasteita ja mahdollisuuksia jatkaa perinteisiä elinkeinoja.
- Laaditaan vierailuohjelma saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuville saamelaislapsille ja nuorille.
- Kehitetään saamelaisnuorille tieto- ja neuvontapalvelua ja lisätään valtaväestön yleistä tietoutta saamelaisista ja saamelaisnuorista Ofelaš-toiminnan ja saamelaisen teemapäivän kautta.
- Kehitetään saamelaista digitaalista nuorisotyötä mukaan lukien saamenkieliset verkkopelitapahtumat ja e-urheilutoiminta.
- Varmistetaan saamelaisen lastenkulttuurikeskuksen rahoitus ja sen toiminta laajennetaan valtakunnalliseksi.
- Pilottihanke saamelaisnuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi.

Vastuutahot ja rahoitus

Opetus ja kulttuuriministeriö, valtiovarainministeriö, Lapin liitto, kunnat ja erityisesti saamelaisten kotiseutualueen kunnat, Saamelaisalueen koulutuskeskus, Saamelaiskäräjät.

Merk.

Tiina Sanila-Aikio
Puheenjohtaja

Pia Ruotsala-Kangasniemi
hallintopäällikkö

(Esityksestä päätti Saamelaiskäräjien hallitus 29.8.2017, 5§)

Esityksen valmisteluun ovat lisäksi osallistuneet:

Ulla Aikio-Puoskari, koulutussihteeri
Siiri Jomppanen, kieliturvasihteeri
Anni-Helena Ruotsala, ympäristösihteeri
Riitta Orti-Berg, vs. kulttuurisihteeri
Inka Saara Arttijeffer, puheenjohtajan avustaja
Kati Eriksen, vs. nuorisosihteeri
Kirsi Suomi, ma. suunnittelija